

Skapandet av en annan värld – ett samtal om arbetarlitteratur och science fiction

Kalle Laajala har samtalat med Jerry Määttä och Magnus Nilsson

Parallellt med en arbetarlitteraturcirkel på jobbet drabbade science fiction (sf) mig. Det var några år sen. Jag såg samma namn i litteraturlistor från till synes skilda världar. Hade flera av författarna vi läst även bidragit till svensk sf? Harry Martinson, skildraren av sockenbarnets och sjömannens öden? Folke Fridell, som lät Rivar-Bohm ropa efter människovärdet där det försvann längs det löpande bandet? Ivar Lo-Johansson, ”statarnas ombudsman i dikten”? Ja. Det verkade så.

1956 kom Martinsons *Aniara*, diktverket om rymdskeppet som efter evakueringen av Jorden hamnar ur kurs och fortsätter ut i världsrymden. Tre år senare utgavs Fridells *Äldst i världen*, i vilken pensionären Martin Mörk år 1980 lever ett inrutat liv som ”morgondagens fattighjon” på ett atombombssäkert äldreboende, ”omhändertagen, badad, testad och avhumaniserad”, som bokens baksidestext uttrycker det. 1967 kom Ivar Los *Elektra : kvinna år 2070* i vilken poeten Peter Bly efter en hundraårssömn får uppleva framtidens Stockholm, där energifrågan är löst, arbetet är en lyx och idrotten – framförallt boxningen – upphöjts till nära nog en filosofi.

Med detektorn kalibrerad såg jag fler verk där i gränslandet mot sf. En sorts spekulativ litteratur. Kanske inte arbetarförfattare allihop, men inom en samhällskritisk fåra. Ofta enskilda verk snarare än hela författarskap. Karin Boyes totalitära övervakningsdystopi *Kallocain* (1940) var ju redan given. Vilhelm Mobergs rättsrötesatir om det påhittade landet Idyllien i *Det gamla riket* (1953) kan nämnas. Nils Parling, kanske mest känd för sina Bergslags- och skogsarbetarskildringar, skrev *Korset* (1957, reviderad upplaga 1994: *Detta är deras kors*), en postapokalyptisk framtidsskildring med närapå bibliskt språk, i vilken grupper

av människor flera generationer efter det tredje världskriget försöker återskapa civilisationen. Kärnvapentemat finns även i Arvid Rundbergs *De sista* (1962) som handlar om överlevarna efter Bomben, i svensk miljö, och året därpå skrev han satiriska *Mr Bilks död* i vilken Jorden får rymdbesök av en Jesusaktig figur. Gustav Sandgren, en av de 5 unga, skrev sf-ungdomsböcker under pseudonymen Gabriel Linde.

Redan 1892 hade socialdemokraten Axel Danielsson författat kortberättelsen *Främlingen : ett besök i det nya samhället* om mannen som återkommer till Malmö och ett utopiskt Sverige, decennier efter ”de stora händelserna i början av 1900-talet, då socialdemokraterna fingo makten i den sänderfallande borgerliga samhället.” Kanhända inspirerades Danielsson – som nog även Ivar Lo senare – av amerikanen Edward Bellamys *En återblick : sociala iakttagelser efter ett uppvaknande år 2000* (originaltitel *Looking Backward: 2000-1887*, på svenska 1889) i vilken huvudpersonen efter en lång hypnosömn vaknar upp i en socialistisk utopi. Bland andra tidiga, inflytelserika utländska författare kan nämnas Jack London och Upton Sinclair. Londons *Järnhälen* (*The Iron Heel*, 1907) är en dystopisk tillbakablick på den tyranniska oligarkin som hade makten i USA under hundratals år, och hans *Röda pesten* (*The Scarlet Plague*, 1912; på svenska 1918) är en postapokalyptisk berättelse om pandemiöverlevande. Sinclairs *Det tusenåriga riket* (*The Millennium*, skriven cirka 1907 men publicerad 1924) handlar om en grupp människor av olika bakgrund som blir ensamma kvar på jorden efter en katastrof, varvid de på kort tid tvingas leva igenom den mänskliga historiens olika faser för att därefter, övertydligt sedelärande, inse socialismens nödvändighet. Senaste svenska utgåvan kom för övrigt 1981 på sf-förlaget Delta, i Ture Nermans översättning. Välbekante H. G. Wells ska också nämnas i sammanhanget – socialist och författare till exempelvis

Kalle Laajala

Jerry Määttä. Foto: Hanna Lundquist.

Magnus Nilsson. Foto: Lotta Orban

Tidsmaskinen (*The Time Machine*, 1895) som verkligen extrapolerar det dåtida brittiska samhällets utvecklingslinjer in absurdum, till en framtid där klasserna utvecklats till två helt olika arter av organismer.

Bland nu levande svenska arbetarförfattare ska definitivt Ove Allansson uppmärksammas, uttalat sf-inspirerad, vilket märks i böcker som *Värmen* (1970) med inslag av bitsk satir mot datorisering och automatisering, och ännu mer i *De kosmiska havens bokanjärer* (2005) som är en skepparhistoria från rymden om kampen för pappersbokens existens. Fler framtidsskildringar och kontrafaktiska romaner kan räknas upp. Sven Wernströms *Mannen på tåget* (1971, 2009) beskriver hur en svensk revolution hade kunnat se ut, och hans senaste *Ett författarliv* (2009) utspelar sig 2025 där en typograf ser tillbaka på sitt liv. Wernström har annars skrivit åtskilliga böcker för barn och ungdom, flera historiska eller av sf-karaktär. Lena Kallenberg blickade arbetsrättsligt sju år framåt i tiden med romanen *Elena och Europa* (2007) och Tony Samuelsson diskuterade i *Jag var en arier : en nordisk fantasi* (2009) bland annat hur Sverige hade kunnat se ut om Tyskland segrat i Andra världskriget. Göran Greider är också en som talat sig varm för sf, vilket kan spåras i delar av hans lyrik.

Men jag behövde få lite sammanhang, så jag kontaktade två sakkunniga. Tidvis spridda i olika länder korresponderade vi via e-post. Det var **Jerry Määttä**, litteratursociolog vid Uppsala universitet, med bland annat science fiction, katastrofberättelser och frågor om bildning och skönlitteratur som forskningsintressen. Han disputerade 2006 med avhandlingen *Raketsommar : science fiction i Sverige 1950-1968*. Det var även **Magnus Nilsson**, litteraturvetare vid Malmö högskola, med svensk arbetarlitteratur och frågor om litteratur och klass som specialområden. Han disputerade 2003 med avhandlingen *Den moderne Ivar Lo-Johansson : modernisering, modernitet och modernism i statarromanerna*. Här följer ett urval ur samtalet.

KL: Så vad är det här för böcker egentligen, de svenska, var hör de hemma?

MN: En spretig samling. Framtidsskildringar, dystopier. Versepös och "realistiska" romaner...

JM: En ganska brokig blandning böcker varav de flesta verkar falla under merparten av alla vettiga definitioner av sf (skönlitteratur med tekniska och vetenskapliga spekulationer), att de företrädesvis skrivits av manliga svenska författare för en vuxen publik, att de rymmer samhällskritik oftast utifrån ett vänsterperspektiv, men också att de endast i undantagsfall marknadsförts som just sf.

KL: Vilken plats intar böckerna i de olika författarskapen?

MN: Vissa är centrala och har tagits emot väl, exempelvis *Aniara*, medan andra ses som extremt perifera och rent av undermåliga, till exempel Lo-Johanssons *Elektra*.

JM: Bortsett från några av de mest kända (Martinson, Boye, Lo-Johansson) känner jag i princip bara till just dessa verk av dessa författare, även om jag vet att många av dem också har andra verk bakom sig. Det är också främst via min forskning inom sf som jag har stött på dem. Men *Kallocain* blev ju Boyes sista verk, och har väl ofta setts som hennes viktigaste, på samma sätt som Martinsons *Aniara* i alla fall brukar ses som ett

av Martinsons viktigaste. Just med *Aniara* är det lite intressant att de första 29 sångerna, som publicerades i *Cikada* (1953), inte alls blev lika hyllade som hela verket blev 1956, trots att de sångerna verkligen tillhör de bästa.

KL: Flera av böckerna har beskrivits som satir, samtidskritik, framtids-, idé-, livskådnings- eller uppgörelseromaner. Mer sällan som science fiction, alltså. Varför?

JM: Det beror nog till lika stor del på status som okunnighet. I Sverige har sf ofta haft en ganska dålig klang, så både författarna och förlagen har ofta valt att kalla dem något annat – eller helt enkelt varit okunniga om att de kunnat klassificeras som sf. På andra håll i världen har man sedan länge ansett att sf var en av 1900-talets viktigaste litteraturformer, och att genren är en av få där man på allvar och effektivt kan diskutera de stora frågorna om människan, samhället och framtiden, låt vara att det ofta sker i lekfull form, och att knappast allt i genren är läsvärt i egentlig mening. Det händer ofta att man läser intervjuer med författare som skrivit politiska framtidsskildringar som tar avstånd från sf, eftersom de fått för sig att genren inte kan vara seriös, eller behandla nuet snarare än framtiden. Jag skulle vilja påstå att all viktig sf i första hand handlar om nuet.

MN: Sf är ett snårigt begrepp. I viss utsträckning anses termen beteckna "triviallitteratur", och därför blir det svårt att beteckna verk skrivna av "seriösa" författare som just sf.

KL: Vilka influenser ser ni bakom dessa verk?

MN: Det finns naturligtvis litterära förebilder. I flera hundra år har ju fantastiska utopier och dystopier använts för att kommentera samtiden. Men framför allt är samhällsskildrande författare ofta på jakt efter nya former.

JM: Det är nog ganska brokigt, men jag tror att de flesta av dem snarare än av amerikansk, populär sf, inspirerats av den europeiska traditionen, från Jules Verne och H. G. Wells till Aldous Huxley, Evgenij Zamjatin och Karel Capek. Martinson är den ende av dem som jag vet erkänt att han läst amerikansk sf. Han kommenterade A. E. Van Vogt i en intervju.

KL: Vilka av böckerna skulle du rekommendera för läsaren?

MN: Inte många av böckerna hör till mina favoriter. Kallenbergs Europa-bok berörde mig när den kom ut, men det var länge sedan jag funderade på den. Lo-Johanssons framtidsvision hör knappast till hans bästa, även om den innehåller en intressant idé, nämligen att man i framtiden kommer att slåss om lyxen att få arbeta. Detta ser jag som en aspekt av Lo-Johanssons ambition att skildra klass och klassorättvisa som någonting som ständigt förändras.

JM: Jag skulle faktiskt i första hand rekommendera de verk som jag tror att de flesta känner till, *Aniara* och *Kallocain*. Det finns en anledning till att de stått sig ganska bra, även om det finns en del partier i *Aniara* som kan kännas lite mossiga idag när det gäller kvinnosynen (Martinsons vitalism). Detta är också anledningen till att jag inte vågar rekommendera en bok som *Elektra*, som jag minns att jag gillade när jag läste den på gymnasiet, men som vid senare genombläddringar tyckts mig oläslig på grund av kvinnosynen.

KL: Våren 2010 debatterades arbetarlitteraturen och i Aftonbladet beskrev poeten och kritikern Magnus Ringgren realismen som en sorts tvångströja: "En arbetarförfattare får inte vara modernist. Realismen är kungsvägen, och man avviker inte ostraffat från den." Vad tänker ni om detta? I vilken mån är dessa böcker avstickare från kungsvägen?

JM: De är verkligen avstickare från en svensk kungsväg, men om en författare varit tillräckligt ansedd sedan tidigare har det ju gått vägen ändå, se på Boye och Martinson. Men är inte det största problemet att de som forskat och skrivit om arbetarlitteraturen inte velat befatta sig särskilt mycket med dessa verk, som i många tycke kanske ligger lite för nära en amerikansk och kommersiell genre? Och att detta gjort att många av dessa verk i princip varit bortglömda?

MN: Jag tycker att Ringgren snackar skit. Svensk arbetarlitteratur är och har alltid varit pluralistisk i formellt avseende. Modernism blandas med naturalism och realism. Agitatorisk poesi samsas med versepos, sånger med romaner... Att en del av de verk du räknar upp helt klart kan räknas till arbetarlitteraturen visar väl med all önskvärd tydlighet att traditionen har bredd.

KL: Nätbokhandeln Adlibris klassade Lena Kallenbergs *Elena och Europa* (2007) som "skönlitteratur" och "science fiction". Den handlar om ett ungt polskt par 2014. Luften i hemstaden är svårt förorenad. De hankar sig fram. Mannen söker sig till Sverige, får jobb under dåliga förhållanden och med ofrivilliga kriminella aktiviteter i marginalen. En sorts dystopi om a- och b-lag på den europeiska arbetsmarknaden. Blir det automatiskt sf när författaren blickar framåt? Arbetarlitteratur bygger normalt på redan gjorda erfarenheter, men kan den vara framåtblickande?

MN: Arbetarlitteratur är alltid framåtblickande... Författarna vill ju bidra till en bättre framtid! Sen tycker jag att Kallenbergs roman knappast kan betraktas som sf. Jag betraktar henne som arbetarförfattare och boken som en realistisk roman. Det faktum att den utspelar sig några år in i framtiden tycker jag inte spelar någon roll. Dessutom diskuterar författaren inte sådant som man brukar diskutera i sf – exempelvis teknik. Istället tar hon upp ämnen som är klassiska i arbetarlitteraturen: klassförtryck, arbetslivets förändringar etc.

JM: Jag skulle hävda att det krävs något som gör att romanen inte kunde utspela sig idag, eller när den skrevs. Det räcker alltså inte att ändra datumen, utan det måste till någon förändrad förutsättning för att det ska röra sig om sf. I detta fall till exempel förändringar i lagstiftning eller i migrantströmmar. Finns det något i Kallenbergs roman, som jag inte läst, som gör att den inte kunde utspela sig 2007? Och självklart kan arbetarlitteratur vara framåtblickande! Arbetarlitteratur behöver väl inte nödvändigtvis bara skildra egna erfarenheter; det vore intressant om fler författare försökte fånga något viktigt i nuet och projicera det på framtiden.

KL: Jag var i kontakt med Kallenberg om boken. När den kom ut hade hon från fackligt håll fått höra att det hon beskrev redan i hög grad var verklighet. Hon studsade till lite när jag nämnde sf-stämpeln på hennes bok hos Adlibris.

JM: Det låter i och för sig som den typiska reaktionen från en författare som skriver sf utan att veta om det. Många författare som inte är inlästa på genren tror dels att det måste

vara stilistiskt undermåligt för att räknas som sf, dels att det måste vara ett slags vilda västern i rymden, riktat till tonåringar. Eftersom de inte vet vad som gjorts inom genren blir det inte sällan så att de omedvetet återuppfinner hjulet, och tycks mäktigt stolta över det - vilket förstås sf-läsarna tycker är antingen irriterande eller bara lite komiskt.

KL: I *Dagar och dagsverken* (1975) beskrev Ivar Lo bakgrunden till *Elektra*. Berättade hur han samlat på utopisk litteratur och alltid velat skriva en sådan roman, att det rentav var varje författares "förbannade skyldighet" att göra det. Men också att *Elektra* aldrig var "tänkt som science fiction. Liksom när det gäller detektivromaner avskyr jag det slagets böcker." En nu levande arbetarförfattare, sjöskildraren och dubbla Ivar Lo-pristagaren Ove Allansson, kan istället lovorda sf – kalla det "ett mentalt implantat" från ungdomen – och även skriva sf-lik. – Vad styr de där skiftande attityderna?

MN: För Lo-Johansson var deckaren och sf-romanen triviallitteratur. Allansson har växt upp i ett annat kulturklimat.

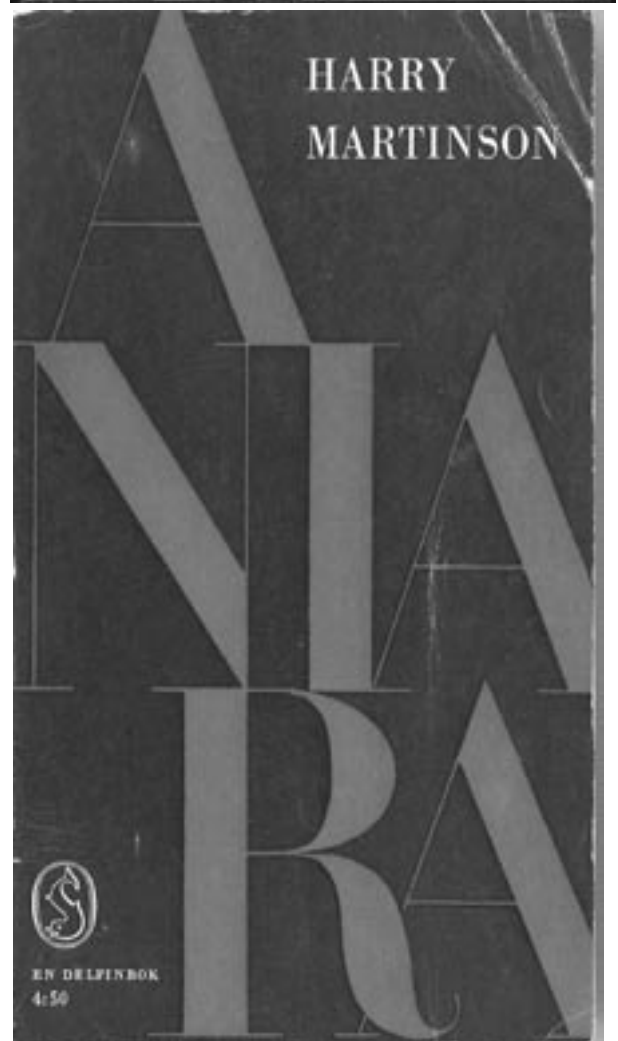
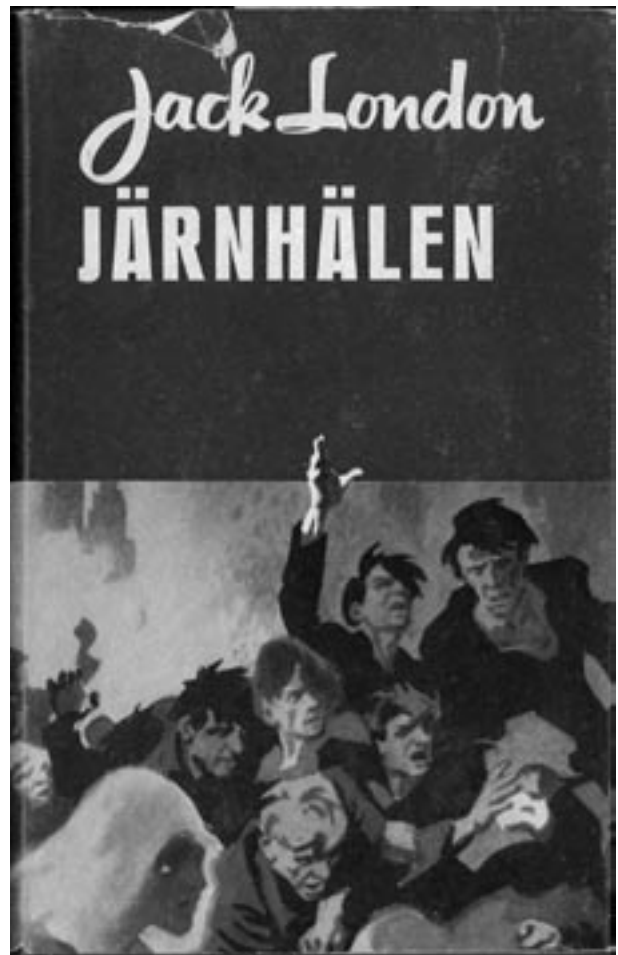
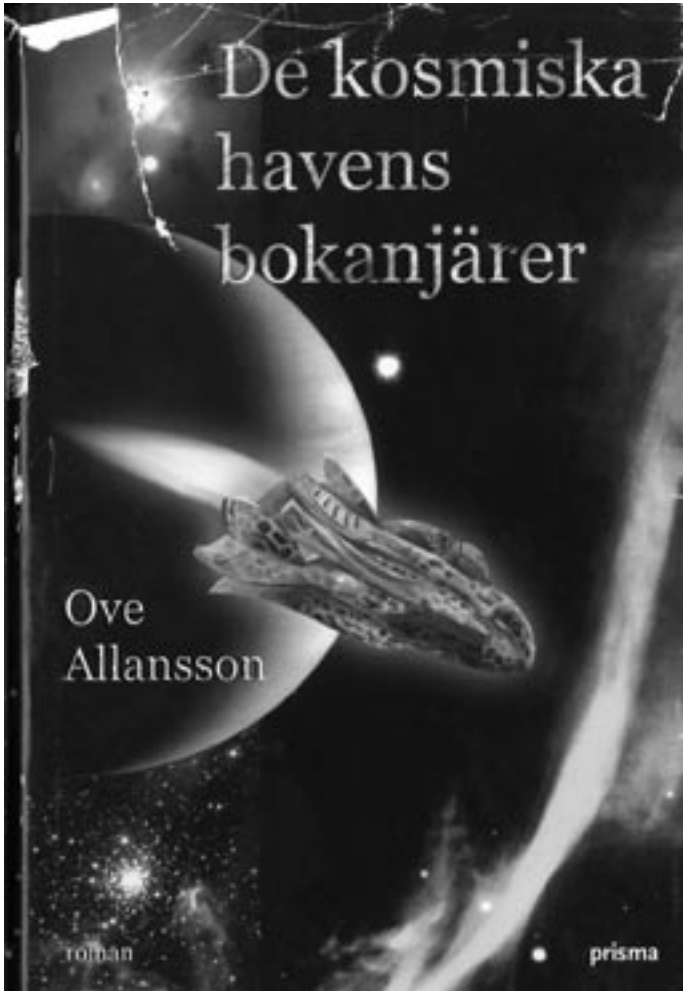
JM: Lo-Johansson visste nog inte hur de flesta som var insatta redan då definierade sf. Han gjorde antagligen en klar åtskillnad mellan den utopisk-dystopiska traditionen och den moderna, populärlitterära amerikanska sf-litteraturen, omedveten om att genererna redan vuxit ihop och att sf ofta kunde ta upp viktiga samhällsfrågor nog så effektivt och bitande som de gamla utopierna och dystopierna. Hade han gått till kiosken och köpt ett nummer av *Häpna!* eller *Galaxy*, istället för att bli stött av de färgglada omslagen, hade han kanske ändrat åsikt...

KL: Ni verkar ha snarlika, "öppna" definitioner av era specialområden, arbetarlitteratur och science fiction. Ungefär att: litteratur som under en viss tid, av olika skäl, ses som X också är det. Har jag förstått er rätt? Finns inga tidlösa, objektiva kriterier att gå på?

JM: Det är tyvärr det enda som fungerar i en historisk undersökning. Det är mycket svårt att endast hålla sig med formella definitioner som inte tar hänsyn till hur folks uppfattningar förändras. Inte minst riskerar man att råka ut för viss historieförfälskning om man i efterhand går in med en definition som är helt blind för hur folk under en viss tid uppfattade vissa fenomen.

Man kan alltid försöka formulera en typ av formella definitioner – jag gör en sådan i min avhandling, vid sidan av andra försök – men man måste vara medveten om att de också är produkter av en viss tid och situation, och därför bara giltiga för vissa tider och situationer. I efterhand är det till exempel lätt att, med de flesta formella definitioner av sf, konstatera att i princip hela den utopisk-dystopiska litteraturen hör till sf-genren, men jag är osäker på om Karin Boye hade gått med på det när hon skrev *Kallocain*. Hon hade säkerligen aldrig hört talas om genren. Uttrycket myntades på 1920-talet i USA.

MN: Jag presenterar min definition i boken *Arbetarlitteratur* (2006). Jag menar att begreppet arbetarlitteratur i vardagsspråket används för att beteckna en litterär strömning som förändrats över tid, utifrån kriterier som också förändrats. Därför går det inte att skapa någon a-historisk "superdefinition". Det bästa man kan göra – och det är inte det sämsta – är att definiera arbetarlitteratur som litteratur som av läsaren kopplas samman med arbetarklassen, under förutsättning att denna sammankoppling framstår som viktig

för hur verket ska tolkas. På senare tid har jag gjort ett tillägg till min definition. Jag menar nämligen att arbetarlitteratur i första hand är en litterär tradition. Att beteckna litteratur som arbetarlitteratur är att placera den i den arbetarlitterära traditionen.

KL: "Alla svenska journalister och författare är så medelklassiga att en skildring av att arbeta i hamnen är lika mycket science fiction för dom som att någon beskrivit miljön på Mars", sa serieskaparen (med mera) Liv Strömquist i en intervju på sajten Bokhora 30/8 2010 efter att ha läst *Yarden* av Kristian Lundberg. – I vilken mån är skildrandet av *det annorlunda* en felande länk mellan arbetarlitteratur och science fiction? Och är det så illa ställt med den svenska litteraturen som Strömquist menar?

MN: Den svenska arbetarlitteraturen är starkare än vad kritikerna inser. Förbindelsen mellan arbetarlitteratur och sf ligger kanske främst i det utopiska – i skapandet av en annan värld.

JM: Tyvärr tror jag att hon har helt rätt! Men jag låter det vara osagt hur en sf skulle kunna skildra det som många verkar uppfatta som kärnan i viss arbetarlitteratur, det vill säga arbetets mödor och besvär. Denna typ av arbetarlitteratur tycks nog snarare förutsätta samtidsrealism av något slag, om det inte rör sig om en historisk roman. Och visst kretsar sf, särskilt amerikansk, ofta kring "det annorlunda", men är inte en del av vitsen med i alla fall en del arbetarlitteratur att många av läsarna också får sin identitet bekräftad snarare än ifrågasatt?

KL: Jerry, du har i en intervju sagt att "det finns väldigt få gråsossar bland science fiction-författarna, många har varit långt ute på kanterna, politiskt." Vad tänker ni om de här författarna?

JM: Jag tror att många av dem som dras till sf ofta är missnöjda med eller bara uttråkade av nuet, och att det därför ligger nära till hands för dem att intressera sig för olika politiska ytterligheter. På samma sätt tror jag att ett starkt politiskt intresse, särskilt om det kombineras med författardrömmar och egna erfarenheter av orättvisor, ofta kan leda till kraftfulla utopiska och dystopiska fantasier. Ser man sig om internationellt finns det gott om nyliberaler, anarkister och en och annan fascist också. Det lustiga är dock att även om författarna står mycket långt från varandra politiskt kan de oftast enas i sitt intresse för genren på ett helt annat sätt än författare i andra genrer.

MN: De flesta är väl ganska radikala. Men det gäller väl för författare i allmänhet? Och för arbetarförfattare i synnerhet.

KL: I sf-sammanhang talar man ibland om *sense of wonder*, svindelkänslan som kan drabba vid läsning. Jag har känt den med sf men även när jag till exempel som gymnasist slukade Jan Fridegård – och då tänker jag inte på hans "andliga" böcker. Vad är det där för något egentligen? När känner ni av den, och – hur viktig är den?

MN: Detta är vad litteratur ska ge oss! Några recept finns inte. Men att bryta det invanda och öppna upp för något nytt är en styrka hos litteraturen. Många teoretiker menar att det poetiska språket gör just detta. Jag känner ofta ett "sense of wonder" när jag läser. Det är därför jag läser. Och det gäller nog alla läsare.

JM: Var det möjligen hans historiska romaner? De påminner ganska mycket om sf i det att de handlar om ett slags historiska spekulationer på materialistisk botten, och att de ofta tar stora svep om människan och historien. Sense of wonder skulle jag beskriva som en litterär effekt, där plötsliga avslöjanden och märkliga samband kan få det att svindla för läsaren, ofta för att stora tidsperspektiv eller liknande är inblandade, eller för att allt man trodde sig veta om berättelsen ställs på ända. Jag måste erkänna att jag numera känner det här mycket sällan, och det är tyvärr mycket vanligt bland folk som läser mycket sf. Man blir snabbt avtrubbad.

KL: Det var i flera av Fridegård's böcker jag stötte på sånt. När han plötsligt sätter tillvaron, fattigdomen och de grå bekymren i relation till tidsrymder och något sublimt. Och så åter till vardagen, gärna med fadersgestaltens konstaterande att människan knappt är en flugskit. Men: är det via sense of wonder som texten får en politisk potential?

JM: Inte nödvändigtvis, även om perspektivomkastningarna förstås kan användas för främmandegöring. Det kan ju också användas för rent estetiska ändamål, till exempel med den chockverkan som åsynen av riktigt stora byggnader eller naturfenomen kan ge.

MN: Brecht hävdade att litteraturen bara kan fylla en politisk funktion om den är underhållande. Annars skulle ju ingen läsa.

KL: Flera av de här aktuella författarna skrev framtidsvisionerna i ett moget skede i författarskapet, får man lov att säga. Hur ska man tolka det?

MN: Bra fråga. Kanske måste man först ha etablerat sig som "riktig författare" innan man kan kosta på sig att experimentera med framtidsskildringar.

JM: Det är lätt att misstänka att det handlar om att de nått ett stadium där de vill ägna sig åt skarp samhällskritik, och just därför valt att använda sig av dystopins möjligheter. Den marxistiske litteraturforskaren Darko Suvin lanserade på 1970-talet begreppet "kognitiv främmandegöring" för att förklara vad det var som utmärkte sf-litteraturen. Han menade att sf i själva verket bygger på en särskild effekt, där läsaren, genom att läsa om en annan värld, får syn på sin egen verklighet ur en annan synvinkel. Greppet är ett av de mest effektiva som finns för att bedriva samhällskritik, utnyttjat till fullo redan av Swift i *Gullivers resor*.

KL: Det har redan antytts att det är en tung manlig dominans i det här gänget. Är mitt urval skevt eller speglar det en verklighet? Finns det ytterligare författare som bör nämnas i sammanhanget?

MN: Författarkåren är manligt dominerad. Det beror på att vårt samhälle är patriarkalt.

JM: Möjligen Ann Margret Dahlquist Ljungberg som skrev *Strålen* (1958), om det handlar om svenska författare som skrivit sf som inte marknadsförts som sådan. Men det är, liksom med Boye, mycket tveksamt om hon ska ses som en arbetarförfattare. Är det inte snarare så att arbetarförfattare överlag länge var just män, som man får anta var de bland arbetarna som först hade möjlighet att skaffa sig en utbildning, eller att sitta hemma på kammaren och läsa?

KL: Författaren, förläggaren och redaktören John-Henri Holmberg menar att det inom svensk sf finns en stark tradition med variationer på ”den dystopiska Sverigeromanen”, som kritiserar välfärdsstatens negativa effekter i form av byråkrati, regler och ”intolerans för individualism”. Tankar kring detta?

MN: Det är ett tema i svensk litteratur över huvud taget.

JM: Jo, någon poäng har han säkert, men samtidigt får man inte glömma att Holmberg oftast har ett perspektiv mycket långt åt höger, och det är lätt att man särskilt lägger märke till och minns saker som bekräftar ens samhällssyn. När skrev han detta?

KL: I andra delen (sidan 258 och framåt) av sf-historiken *Inre landskap och yttre rymd* (2003). Men han gjorde där också iakttagelsen att ”oberoende av om författarna varit liberaler eller socialister, konservativa eller radikala har de oroats av samma tendenser i samtidens svenska samhälle” och att alla böckerna mottagits som ”fullständigt isolerade verk [...] med lika oförstående häpnad” varje gång.

JM: Men så är det väl med den svenska kritikerkåren generellt, så snart det kommer ut något som ligger strax utanför mittfåran. Att de blir häpna och förvirrade, gång på gång. Vi får inte glömma att den svenska kritikerkåren idag till stor del består av amatörer som skriver mot mycket liten ersättning, och att de flesta av dem har i princip samma snäva litterära skolning.

KL: Är inte det här ämnesområdet annars försummat inom svensk forskning? Mig veterligen är det bara tyska Ulrike Nolte som med sin avhandling *Schwedische "Social Fiction": die Zukunftsphantasien moderner Klassiker der Literatur von Karin Boye bis Lars Gustafsson* (2002) mer uttryckligen närmast sig detta jag liksom famlar efter.

JM: Jo, det är ganska försummat, och tråkigt nog går Nolte på de få stora klassikerna i sin avhandling istället för att kika lite närmare på traditionen som helhet. Här finns det verkligen arbete att göra. Många av verken dyker upp i förbigående i min avhandling, men jag hann inte skriva om mer än mottagandet av några av dem. Det verkar helt enkelt finnas få som är intresserade av den här typen av litteratur – eller i alla fall så pass intresserade att de vill forska och skriva om det. Å andra sidan finns det många sf-läsare som är nog så insatta i området, men som av många anledningar inte blivit litteraturforskare.

KL: När jag närmast mig ämnet, i bred mening, har jag tyckt mig se detta, ganska generaliserande: I arbetarrörelsens ungdom skrevs en del utopiska verk. Mellan krigen mer maskinromantiskt. Sen kom det totalitära och atombomben, kärnkraften. Otrivsel och löpande band i arbetslivet svärtade ytterligare. Därefter anas en oro kring datoriseringen, dess påverkan på jobben och inte minst övervakningsaspekten. Ganska dystert, alltså. Går det inte att skriva utopiskt längre?

JM: Det är svårt att få till en intressant intrig i ett perfekt samhälle, och eftersom modern sf kommer från det populärlitterära hållet finns ett arv av att skriva lite medryckande och att skapa tydliga konflikter eller problem. Det fanns en del rysk sf som handlade om det perfekta framtida kommunistasamhället men de blev oftast olidliga att läsa, och fungerade bara i den mån detta samhälle kom i kontakt

med andra samhällen (som inte var lika perfekta) eller med utomjordingar av något slag. Utopier är tyvärr inherent tråkiga och därför svåra att skriva om.

MN: Klart att det går. Men när de sociala rörelserna försvagas blir det svårare, eftersom det blir svårare att föreställa sig att en annan värld är möjlig.

KL: Vad skulle författare skriva om idag, om de började skriva mer sf-betonat?

MN: Tyvärr framstår väl idag en skildring av ett anständigt arbetsliv som sf. Men sådan sf behövs, så att vi kan börja prata om en bättre framtid.

JM: Det finns ingen ände på intressanta politiska ämnen att behandla inom sf. Själv är jag lite svag för verk som handlar om en grupp som försöker skapa nya samhällen, om det sedan är på andra planeter eller efter större katastrofer. De grundläggande frågorna om hur ett samhälle ska organiseras kommer då ofta upp till ytan på ett mycket intressant sätt.

KL: Okej, till sist en variant på samma fråga. Harry Martinson nämnde i en radiointervju 1957 (tillgänglig på SR Minnen) att det var ”tidstrycket” – den tidens tekniska landvinningar och de moraliska konsekvenserna – som bidrog till att han skrev *Aniara*. Vad utgör tidstrycket idag?

JM: Det borde vara vår planets och civilisations långsamma undergång – eller åtminstone radikala förändring – i spåren av klimatförändringarna. Men just eftersom den är så långsam och smygande är den nästan omöjlig att sälja i nyheterna och svår att skildra i skönlitteraturen. En annan sak som man tycker borde behandlas utförligare är hur vi alla närmast ovetandes gjorts delaktiga i utsugningen och utnyttjandet av arbetskraft med slavliknande förhållanden i tredje världen. Här finns en stor uppgift för både sf- och arbetarförfattare. Och det hänger förstås ihop med den första.

MN: Arbetslivets förvandlingar, de globala ekonomiska kriserna, krigen etc. Frågan är bara om just sf är den litterära tradition som kommer att bearbeta dessa fenomen. Fast naturligtvis skulle jag – om jag vore sf-författare – sätta mig ned och börja skriva om japansk kärnkraft, Wikileaks, övervakningssamhället etc. Att trycket i arbetslivet skruvats upp har redan lett till ett uppsving för den svenska arbetarlitteraturen. Kristian Lundbergs senaste böcker och Jenny Wrangborgs diktsamling *Kallskänken* är bra exempel på detta.

Tre tips på vidare läsning

Bould, Mark & Miéville, China (red.), *Red planets: marxism and science fiction*, London 2009. Antologi med tioalet resonerande texter. Ingår även en kommenterad lista med tips på läsning, sevärd film och teori.

Määttä, Jerry, *Raketsommar: science fiction i Sverige 1950-1968*, Lund 2006. Avhandling som framförallt diskuterar hur science fiction introducerades och mottogs i Sverige.

Nilsson, Magnus, *Arbetarlitteratur*, Lund 2006. Introduktion och lärobok i ämnet. Diskussionsfrågor och lästips i slutet av varje kapitel.